MONITOR

Na R. P. 1770.

Nro: LXIII.

d. 8. Sierpnia.

Ad ſummum ſapiens uno minor eſt Jove, dives,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique rerum.

Horat:

Biorąc na ſię urząd Monitora, przyimuię oraz złączony z nim obowiązek ſłużenia Oyczyźnie, pokazuiąc obywatelom, iakiemi oni być powinni, aby byli pożyteczni Oyczyźnie. Uważałem, iak wiele iey zyſku przybywa z bogatych, y liczne ſkarby, ktore związkiem Rzeczypos: Filozof Pogańſki nazywa, poſiadaiących obywatelow; iak ią kſztałtnie ſam zewnętrzny blaſk powagi ich y doſtoieńſtwa okraſza; iak ią wzmacnia nieprzełamana obywatelow potęga. Ale ponieważ te rzeczy przypadkowe ſą obywatelom, à nie tak w ludzkiey mocy, iako raczey

w mocy ślepego losu zostaią; zaczym pobudzać do nabycia tego ludzi, byłoby to występować za granice władzy ludzkiey, à do rządow samey Fortuny wdzierać się. Myśliłem tedy, ieśliby też światło człowieka rozum nasz nie mogł tego dać człowiekowi, co mu ślepa Fortuna daie; do tey myśli cale mi stosownie przypadły pomienione Horacyusza słowa: że uczony człowiek nie tylko Fortunie mocą się rowna, ale też mało co się oddala od tey, ktora samemu Jowiszowi własna iest; że bogactwa, sława, wolność stateczniey iemu służą, á niżeli samey Fortunie.

Jakoż w rzeczy samey wszelkie z bogactw, mocy, lub innych przypadkowych dobr, podług gminnego zdania pochodzące uszczęśliwienie Oyczyzny, ksztalt tylko szczęścia nie istność ukazuie, sama obywatelow mądrość prawdziwym onego dopełnieniem nazwać się może. Przeczyć ałbowiem temu nie możem, że pierwszy y naywyższy przyrodzenia początek Bog im zacnieysze dzieło z niedostępney miał wywieść nikczemności, tym większym musiał ono uraczyć darem. Człowiek

zaś

zaś ieśli prawem natury panem ieſt innego ſtworzenia, muſi też być nadeń zacnieyſzym, à ieśli zacnieyſzy ieſt, tedy y dar większy od Dawcy darow z powſzechnego doſtał mu ſię podziału. Jakiemiż ſię niższe ſtworzenia ſzczycą darami? zwierzęta niezwalczoną prawie mocą ſą obdarzone; bogactwa y ſkarby ziemia w ſwych wnętrznościach zawarła; nayokazalszą pięknością y ozdobą nie trwałe kwiaty wſzelkie ſtworzenie przechodzą. Panu zaś tego wſzyſtkiego rozumem ſzczycić ſię y od innych ſię rożnić dozwoliła natura; tedy rozum y mądrość tyle inne dobra przechodzić muſi, ile człowiek w rząd ſobie zdane ſtworzenia godnością przewyżſza; tedy wſzelki kray, wſzelka Rzeczpoſp: ieśli ogromną ſwą mocą poſtronnym narodom ſtraſzna ieſt, w tey mierze ſpolnym z źwierzęty ſzczyci ſię darem; ieśli iey złoto y ſkarby ſame rzeki przynoſzą, w tym, by ſwe ſzczęście znać mogła martwa ziemia, ſzczęśliwſząby ſię mianowała. Jeśli zaś na mądrych iey nie zbywa Obywatelach, taka prawdziwie Rzecząpoſpolitą, prawdziwie zebraniem do ſpołeczności ludzi zmie-

rzaią-

rzaiącym nazwać się może. Takiey nad innemi, ktore się tym darem nie szczycą, panowanie toż samo prawo natury przypisuie, ktore rozumnemu człowiekowi nad innym stworzeniem panowac każe. A chociaż do zupełności szczęścia Rzeczyposp. bogactwa, moc y inne niższego stopnia dobra wiele przykładaią się; wszakoż tego wszytkiego sama mądrość ludzka nie tylko łacnym, ale mowić mogę, że przyrodzonym sposobem nabyć może.

Ze wszystkich wszakże rzeczy wyzutego, á samym tylko rozumem obdarzonego człowieka, przyrodzenie na świat wywodzi, iednakże on samym uzbroiony przemysłem niezwalczoną źwierząt przekonywa potęgę; łakomey ziemi skarby z samych wydziera wnętrzności; wszystkiego stworzenia ozdob iako własnych ku swoiey używa okrasie; y samą mądrością á przemysłem wszystkiego gwoli rozmiaru szczęścia mniey lub więcey nabywa. Z drugiey zaś strony, niech ktora Rzeczpospolita we wszystkim przychylnego ku sobie doznaie szczęścia, niech iey bogactwa y skarby same rzeki przynoszą, niech ogromną swą

mocą postronne przeraża kraie; ieśli iey na mądrych zbywa Obywatelach, prędzey ogromne gmachy na powietrzu zawisną, à ni eli to wiatrem nadziane szczęście statecznie się utrzyma. Bogactwa niebaczne używanie rozmarnuie, ozdoba wszelka bez porządku swoiey pozbędzie okrasy, niezliczone woyska zastępy w rząd płochey odwadze podane, własnymże zmięszane tłumem zginąć muszą; y iako rozumnemu człowiekowi inne stworzenia z swoiemi dary służyć muszą, tak ta Rzeczpospolita ze wszystkim swym szczęściem mądrey y rządney oyczyznie zawsze podlegać musi. Y z teyto przyczyny sławna ona Mityleńska Rzeczpospolita chcąc zwyciężone kraie pod swą mocą utrzymać, y wszszelki im do wzmocnienia się odebrać sposob, y bogactwa ich, y woysko, y mocne zamki przy nich zostawiwszy, w naukach im tylko ćwiczyć się zakazywała; wiedząc, że iako tego wszystkiego przez nauki łacno nabyć, tak bez nauk acz maiąc, łacno wszystko utracić można. Że tedy ktora Oyczyzną odległym rozkazuie narodom, że w zupełney ozdobie pomyślnie

nie kwitnie, że iey ſławy wyſokość niebios doſięga, ſłowem że ſzczęśliwa ieſt, mądrych to ſą oney obywatelow owoce.

A iako ſzczęścia oyczyzny, mądrość obywatelow ieſt pierwſzym gruntem; tak dobrego y ſprawiedliwego obywatela taż ſama mądrość ieſt pierwſzym znakiem. Jeżeli na cnocie, y wielkich dla wiekopomney ſławy dziełach iako ſzczęście człowieka tak imie dobrego obywatela zaſadza ſię, wątpić nie można, że ten ſam, ktory nauk iako początku prawdziwey chwały pilnuie, y ſzczęśliwym na ziemi człowiekiem, y dobrym w oyczyźnie obywatelem mianować ſię może. Niechby kto wſzyſtkie życia ludzkiego myślą przebiegł ſtany, wſzyſtkie wieku części przed oczy ſtawił, zawſzeby obaczył, że człowiekowi do cnoty y uczciwości, światło nauk tak ieſt potrzebne; iż gdyby kto ludziom nauki odebrał, ſłońceby światu zgaſić zdał ſię. One nam pierwſze dziecinnego wieku myśli do żądzy chwały zapalaią, zapalone, uczciwości y cnoty prawidłami kieruią, nie tylko ozdobnie mowić, ale też przyſtoynie żyć nauczaią, iaka

w wyſtępku ſzkarada, à co za ozdoba w cnocie ukazuią. Tymi zaś rzeczami pierwſze zaprzątnione myśli czegoż proſzę rokować nie mogą? Młodego zaś wieku porywczość co barziey zawściągnąć y umiarkować potrafi iako nauki? Jeżeli albowiem Temistoklesowi dla wyſtawionego Milcyadesowi kolosu, żądza podobney chwały ſen przerywała; iakoż daleko barziey podobną żądzą zapalać ſię muſzą ci, ktorzy codziennie znaki sławnych mężow w piśmie nieśmiertelności poruczonych oglądaią? Niechże ktory, by naywiekſzey nadziei młodzian, kwiatu wieku ſwego naukom poświęcić zaniedba, niech na prożnowaniu y innych mniey przyſtoynych ſtanowi ſwemu zabawach młodość ſpędzi, izali ſię od takiego w dalſzym wieku wſparcia y pomocy oyczyzna ſpodziewać może? izali ten innych ſzczęście opatrywać, y życiem ich rządzić potrafi, ktory ſwego uczciwie uſtanowić zaniedbał? Manliuſz, Torquatus, gdy przez ſtarość oczy ſtraciwſzy, Konſulem był obrany, rządow Rzeczypoſpolitey przyiąć nie chciał, przeto iż temu innych powierzano życie, ktoryby w rządzeniu ich cudzych używać muſiał oczu. Coż, ktorzy innych dowcipu, innych języka y wymowy do wſzyſtkiego używać muſzą, ciż pewnie do rządzenia y radzenia o drugich ſposobni będą? Mowić mogę, że nie rozumna y nieczuła ziemia pożyteczniéyſza ieſt Rzeczypoſpolitey, a niżeli rozumny, lecz przyſtoynemi nie przetarty naukami obywatel. Ale gdy proſty człowiek y tyle pożytku nie czyni ſwey ſpołeczności, wiele iego właſney oyczyzny ziemia uczynić może; w przyſtoynych biegły kunſztach z każdego kraiu y Kroleſtwa umie pożytki przynoſić ſwym ſpoł-obywatelom. Nauka ukazuie mu, co w każdym kraiu naylepſzego ieſt, y co on do ſwego niby przenieść może, widzi w nich ſtosowne ku pożytkowi y uſzczęśliwieniu rządy, widzi przyſtoyne obyczaie, ſprawiedliwe prawa; y tym

ſpoſobem

ſpoſobem z każdego kraiu z zyſkiem niby powraca, przydaie cudzoziemſkie dobra do właſnych y pokazuie to, że go nauki nauczyły iak czynić wſzyſtkie narody ſwemu użyteczne. Co ieśli wſzelkie tak oyczyzny iako y obywatelow z nauk ſamych wynika uſzczęśliwienie; ieśli Oyczyzna bogactw, mocy, y ozdob iako dobr niżſzego ſtopnia, bez mądrych obywatelow ani nabyć, ani nabytych zachować nie może, ieśli obywatel na przyſtoynych zabawach y naukach ſpędziwſzy młodość, potym życie całe przyſtoynie y pożytecznie przepędzić może; pomyślnieyſzego pracy moiey ſkutku życzyć nie mogę, iako gdybyśmy wſzyſcy, a zwłaſzcza ci, ktorych ſamo ſzczęście nie do gnuśnego tylko goſpodarſtwa, y właſnych potrzeb opatrywania, ale do czynienia wſzyſtkim dobrze używać zda ſię, tak ſobie Przyſtoyne nauki poważali, iżbyśmy od nabywania onych ſtaranie ſwoie o wzaiemne uſzczęśliwienie zaczynali.